

Araştırma Makalesi • Research Article

Nikolay Trubetskoy'un Rus Ben İdraki ve Medeniyetsel Kimlik İnşası ile Türkiye'de Ben İdraki ve Medeniyetsel Kimlik İnşası Mukayesesi

Comparison of Nikolay Trubetskoy's Russian Self-Comprehension and Civilized Identity Construction between Self-Comprehension and Civilized Identity Construction in Türkiye

Aykut KARAHAN *

Dr., ORCID: 0000-0002-8566-6770

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21.11.2022

Kabul tarihi: 14.07.2023

Anahtar Kelimeler: Trubetskoy, Medeniyet Kimliği, Rus Ben İdraki, Medeniyet Ben İdraki, Avrasyacılık, Afro – Avrasyacılık

ÖZET

Esasen bir dil bilimci olan Trubetskoy, 20. yüzyıl başında yaşamış özellikle Avrupa merkezci karşıtı düşünce yapısı ile bilinmektedir. Avrupa merkezci düşünce çerçevesinin ve yaşam biçiminin bütün dünyaya yayılmakta olduğunun ilk şahitleri olarak yaptığı tespitler dikkate değerdir. Zira Batı medeniyetinin kendini evrensel bir medeniyet olarak dayatmasına temelden karşı çıkmaktadır. Medeniyetlerin birbirinden ayırım noktaları nelerdir? Medeniyetleri birbiri ile mukayese ederken onları ileri – geri şeklinde adlandırmak doğru mudur? şeklinde eleştirel sorular etrafında düşüncelerini şekillendirmiştir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 21.11.2022

Accepted: 14.07.2023

Keywords: Trubetskoy, Civilization Identity, Russian self-consciousness, self-consciousness of civilizations, Eurasianism, Afro-urasianism

ABSTRACT

Trubetskoy, essentially a linguist, was born in the 20th century. He lived at the beginning of the century and is especially known for his anti-Eurocentric thought structure. His findings as the first witnesses of the spread of the European centrist thought framework and way of life all over the world are remarkable. Because it fundamentally opposes the imposition of Western civilization as a universal civilization. What are the points of separation of civilizations from each other? Is it correct to call them progressivism and reactionism when comparing civilizations with each other?

1. Giriş

“Yeni Dünya Düzeni” denilen kavram her ne kadar son çeyrek asırdır sıklıkla kullanılırsa da esas hakkının verildiği dönem 1648 Westfalya Anlaşması ile oluşan yeni durumun izahında yapılan çalışmalardır. Zira dünya daha önce medeniyet merkezi olmayan Avrupa kıtasının etkisi altına girmeye

başlayacak ve kadim dönemin organik yapısı üzerine kurulmuş olan dünyadan mekanik bir dünya görüşüne dayalı sistemlerin egemenliğine geçişi ifade etmektedir. “Westfalya anlaşmasının ulus devletlerin zeminini hazırlaması, Rusya'nın ulus kimliğinden ziyade imparatorluk olması ve Avrupa devleti olarak görülmemesi onu

* Sorumlu yazar / Corresponding Author.

e-posta: aykutkarahan@gmail.com

Atf: Karahan, A. (2023). Nikolay Trubetskoy'un Rus Ben İdraki ve Medeniyetsel Kimlik İnşası ile Türkiye'de Ben İdraki ve Medeniyetsel Kimlik İnşası Mukayesesi, *Journal of Economics and Political Sciences*, 3 (1), 43-51.

anlaşmanın dışında bırakmıştır” (Yücedağ, 2019:4). Bu anlamda Rusya bir imparatorluk yapısı olması hasebiyle daha sonraki dönemde Osmanlı ile aynı kaderi paylaşacaktır adeta. Zira ulus devlet yapılanması Avrupa’da tam manasıyla bir bütünlük yaşanmasına vesile olup sayısı yüzlerce olan Avrupa prenslik ve dükalık tipi yapılanmayı bitirip bunları onlarla ifade edilen siyasi yapılara dönüştürmüştür. Diğer taraftan Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu ise her geçen yüzyıl toprak kaybederek içinden yeni ulus devletler çıkmasına engel olamamıştır. Bu manada her iki devlette medeniyetsel bir kriz durumu ile yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Bu noktada da her iki devlet Doğu – Batı ikileminde bocalamalar yaşamış aydınların zihni yapıları paramparça olmuştur. İşte 20. yüzyıl başında gerek Osmanlı devleti içinde gerekse de benzer zaman dilimlerinde Rusya’da benzer fikri çabaların olduğuna şahitlik etmekteyiz. Bugün dahi Türkiye ve Rusya bu Doğu – Batı gerilimini iliklerine kadar hissederken aydınları da hala paramparça bir zihin yapısı ile bütünlükten uzak bir perspektif ortaya koymaya devam etmektedirler. Bu manada medeniyetsel kimlik inşası ve bu kimliğin çekirdeği olan “ben idraki” meselesi Rusya’da Trubetskoy Türkiye’de ise günümüzde Ahmet Davutoğlu tarafından en etraflı bir şekilde ele alınmaktadır (Karahan, 2022:256). Her iki devlette bir taraftan bir zamanlar güçlü bir imparatorluk mirasına sahip olması ile Batı karşısında sürekli kendini ispat çabası arasında gidip gelmektedirler. Bu gidip gelme hadisesi zaman zaman toplumsal ve hatta devlet boyutunda psikolojik krizlere her an müsait olmayı da beraberinde getirmektedir. Bu manada bölgesel ve küresel krizlerde kimi zaman sorunun kimi zaman da çözümün parçası olmaya adaydılar.

2. Medeniyet Kimliği

Medeniyet kimliği, bir toplumun kültürel, tarihsel ve sosyal özelliklerinin birleşimiyle oluşan benzersiz bir kimliktir. Bu kimlik, bir toplumun gelenekleri, dil ve din gibi unsurlarıyla birlikte, sanat, mimari, edebiyat ve diğer kültürel ifadeleri de içerir (Huntington, 2003; Said, 1991; Hall, 2014,

Anderson, 2020; Geertz, 2020). Medeniyet kimliği, bir toplumun geçmişini anlamak ve gelecekteki yönünü belirlemek için önemlidir. Medeniyet kimliği, bir toplumun kültürel, tarihsel ve sosyal özelliklerinin birleşiminden oluşan bir kimlik olduğu için oldukça geniş bir kavramdır. Bu kimlik, bir toplumun tarih boyunca yaşadığı deneyimler, coğrafi konumu, dil ve din gibi unsurların yanı sıra, sanat, edebiyat, müzik, dans, mimari ve diğer kültürel ifadeleri de içerir. Medeniyet kimliği, bir toplumun kendini ifade etme biçimi ve diğer toplumlarla etkileşim kurma şekli üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, medeniyet kimliği, bir toplumun benzersizliğini korumasına ve gelecekteki yönünü belirlemesine yardımcı olur. Medeniyet kimliği konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı sosyoloji, antropoloji, tarih, sanat tarihi ve mimari gibi disiplinlerde yapılmıştır. Bu çalışmalar, bir toplumun medeniyet kimliğinin nasıl oluştuğunu, nasıl korunduğunu ve nasıl değiştiğini anlamaya yöneliktir. Ayrıca, medeniyet kimliği kavramı, küreselleşme ve modernleşme gibi süreçlerin psiko-ontik etkisini ve toplumsal tabanda nasıl değiştiği konusunda da birçok çalışma yapılmasına vesile olmuştur. Bu çalışmaların bazıları, kültürler arası etkileşim ve kültürel çeşitlilik konularına da odaklanmaktadır. Medeniyet kimliği konusunda yapılan çalışmalar, bir toplumun benzersizliğini korumasına ve gelecekteki yönünü belirlemesine yardımcı olur.

Medeniyet kimliğinin ulus kimliği ile ilişkisi de önemli bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Avrupa merkezli bir siyasi yapılanma olarak 19.yüzyıldan sonra neredeyse bütün dünyaya en büyük ihraç ürünü olarak ulus devlet fikri; imparatorluk tipi yapılanmalarda ciddi kırılmalara yol açmıştır. Bunun en güzel iki örneği Osmanlı ve Rus imparatorluklarıdır. Her iki siyasal birlikte benzer süreçleri tecrübe etmiş yapılar olarak neredeyse daha sonraki süreçte de benzer dramalara sahne olmuştur. Hatta edebiyat alanında Dostoyevski ve Tolstoy’un romanlarında işlenen medeniyet kimliği ve uluslaşma sürecinin sancıları ve Avrupa merkezci

çerçevenin eleştirisi ile Türk romancılarının eleştirileri çok benzer noktalar taşımaktadır. Bu durum her ne kadar konumuz dışında olsa bile imparatorluk coğrafyasında kurulan ulus devletler ile ilişkide nasıl bir dış politika izleneceğinden tutun da kültürel politikalara kadar birçok alanı etkileyen ve bir tür kimlik bunalımı yaşanılmasını da gözler önüne sermektedir.

3. Trubetskoy ve Rus Ben İdraki ve Medeniyet Kimliği

Trubetskoy, dil bilimi alanında önemli bir isim olmasının yanı sıra, Avrupa merkezilik karşıtı düşüncesiyle de tanınan bir düşünürdür. Trubetskoy, Avrupa merkezci düşüncenin tüm dünyaya yayıldığına dair tespitleriyle dikkat çekmektedir. Batı medeniyetinin evrensel bir medeniyet olarak kendini dayatmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre, medeniyetlerin birbirinden ayrıldığı noktalar vardır ve medeniyetleri ileri-geri şeklinde sınıflandırmak doğru değildir. Bu nedenle de Avrupa düşüncesinin toplumları ileri – geri şeklinde sınıflandırmasının hem doğru olmadığını hem de bunun bir sömürgeleştirme amacı taşıdığını ifade etmektedir. Medeniyetlerin birbirinden ayrım noktaları nelerdir? Medeniyetleri birbiri ile mukayese ederken onları ileri – geri şeklinde adlandırmak doğru mudur? şeklinde eleştirel sorular etrafında düşüncelerini şekillendirmiştir. Trubetskoy'un düşünceleri genellikle dil odaklıdır, ancak Ahmet Davutoğlu gibi bir Türk ve Müslüman düşünür ile Rus Ortodoks bir düşünür olan Trubetskoy gibi birbirinden farklı düşünürlerle benzer sorulara cevap arama çabası içindedirler. Ancak Trubetskoy, dil odaklı bir yaklaşımla konuyu ele alırken, Davutoğlu daha çok felsefi-teolojik arka planı ve dünya görüşünü dikkate alarak bir siyaset teorisi ortaya koymuştur. Trubetskoy'un özellikle Avrupa merkezci tezlerle karşı şiddetli bir tepki verdiği ve bu tepkisinin Levi-Strauss ve Edward Said gibi birçok düşünür üzerinde etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle Trubetskoy'un düşünceleri, günümüzde Avrasyacılık olarak bilinen bir akımın kaynağı olduğu da düşünülmektedir. Bu akım, Davutoğlu'nun kavramsallaştırması olan Afro-Avrasya kavramı gibi, Avrupa merkezci düşünceye alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Tıpkı Davutoğlu'nun kendisinin kavramsallaştırması olan Afro-

Avrasya kavramı gibi Avrupa merkezci düşünceye alternatif bir bakış açısı sunduğu görülmektedir. Trubetskoy ve kendisiyle aynı düşünceyi paylaşan bir grup düşünür, 1921 yılında "Doğu'ya Dönüş" adlı bir kitap yazmışlardır. Daha sonra bu kitapta ortaya konan fikirleri daha da geliştirerek "Avrupa ve Beşeriyet" adlı bir kitap yazmışlardır. Bu kitap, Avrasyacılık olarak bilinen fikri ve siyasi akımın temelini oluşturmuştur. Kitapta, Avrupa medeniyetinin barbarlık bir örneği olduğu ve Roma-Germen birlikteliğine dayandığı, diğer kültürlerin ise bu medeniyetin asli bir parçası olamayacağı ifade edilmektedir. Bu manada Batı insanlığa bireycilik, kendi çıkarını gözetme, aşırı derecede maddiyata dayalı bir toplum ve devlet sistemi ile teknik olarak ilerlemeyi bir din gibi algılatan; güçlünün zayıfı ezmesini meşrulaştıran bir sistemin adıdır (Dugin, 2017:21-22).

“Avrasyacıların nasıl bir dünya tasavvuruna ve düşünce sistemine sahip oldukları, birkaç temel husus etrafında özetlenebilir. Her şeyden önce, Avrasyacılar evrensel bir insanlıktan bahsetmenin mümkün olmadığını söylemekteydiler. O halde ayrı ayrı medeniyetlerden/kültürlerden söz edilebilirdi. Diğer bir can alıcı husus, Avrasyacıların işte bu medeniyetlerin birbirinden özellikle de Avrupa'nın/Roma-Germen kültürünün diğerlerinden üstün, ileri ve gelişmiş olduğunun objektif ve bilimsel olarak ispat edilemeyeceği noktasından hareket etmeleri idi. Onlar, her medeniyetin kendi dinamikleri ile gelişebileceğine inanmaktaydılar” (Imanov, 2007: 12).

Trubetskoy'un, Avrupamerkezci düşünceye karşı kullandığı ana argümanlardan olan “*Avrupalı Şovenizm ve Kozmopolitizm*” kavramı Richard Falk'un 2000'li yılların hemen başında kavramsallaştırdığı “*sahte evrenselcilik*” kavramına oldukça yakın bir manayı barındırmaktadır. Her ne kadar şovenizm ve kozmopolitizm farklı kavramlar olarak değerlendirilseler bile Trubetskoy'un düşünce çerçevesinde aralarında bir farklılık olmadığı gibi aynı zamanda bir madalyonun iki yüzü mesabesinde olduklarını da düşünülmektedir (Trubetskoy, 2012:15). Ona göre şovenist çerçevede düşünen birisi “kendi kültürünün dünyadaki en iyi kültür ve aynı zamanda da en gelişmiş kültür olduğuna bir iman meselesi gibi bakarken; kozmopolit, milletler arasındaki farklılıkları reddetmektedir. Hatta kozmopolite göre böyle

bir farklılık var ise bunun ortadan kaldırılması gerektiğine inanır (Trubetskoy, 2012:15-16). Kozmopolit kavramının bu tanımı aynı zamanda Davutoğlu'nun eserlerinde çokça atıfta bulunduğu Arnold Toynbee'nin "*Ben Merkezci Yanılsama*" kavramına yakın bir anlama gelmektedir. Burada şovenist ve kozmopolit aynı düşüncenin sadece derece olarak birbirinden farklı kavramlarıdır. Aralarındaki farkı belirtmek gerekirse; öncelikle, "şovenizm" ve "kozmpolitizm" kavramlarının anlamlarını netleştirmek gerekmektedir. Şovenizm, bir grup veya ulusun kendi kültürünü, etnik kökenini veya milliyetini diğerlerine üstün gördüğü, başkalarını aşağıladığı veya dışladığı bir düşünce veya davranış biçimidir. Kozmopolitizm ise insanlığın genelini kapsayan bir bakış açısıdır. Kozmopolitler, kültürel, etnik veya milli sınırlamalara bağlı kalmaksızın, tüm insanların ortak değerlerine vurgu yaparlar ve evrensel bir insan dayanışması ve birlik fikrini savunurlar.

Bu noktada, Trubetskoy'un düşüncelerinde şovenist veya kozmopolit bir egosantrizm olduğunu iddia etmek doğru değildir. Trubetskoy'un odaklandığı nokta, Avrupa merkezci düşüncenin eleştirisi ve medeniyetler arasındaki farklılıkları vurgulamaktadır. Ona göre, Batı medeniyeti kendini evrensel olarak dayatarak diğer kültürleri dışlamaktadır. Ancak Trubetskoy'un bakış açısı, kültürel çeşitliliğin değerini ve her medeniyetin kendine özgü niteliklerini vurgulamaktadır.

Trubetskoy'un Roma-Germen kültürüne vurgu yapması, Avrupa medeniyetinin kökenlerini belirtmek içindir ve bu, şovenist bir yaklaşım olarak değerlendirilemez. Onun amacı, Avrupa medeniyetinin evrensel bir medeniyet olmadığını ve diğer medeniyetlerin de kendi değerlerine sahip olduğunu ortaya koymaktır. Bu, kültürel çeşitliliğin ve farklılıkların kabul edilmesi anlamına gelir.

Sonuç olarak, Trubetskoy'un düşüncelerini şovenist veya kozmopolit bir egosantrizm olarak değerlendirmek yerine, kültürel farklılıkları vurgulayan ve evrensel bir insan dayanışması fikrine değer veren bir perspektif olarak anlamak daha doğru olacaktır.

Avrupa düşüncesinin içinde bulunduğu bu egosantrik psikoloji, kendisini ve medeniyetini evrenin merkezi olarak gördüğü gibi yaratılış harikası ve en kâmil şekli olarak

da gördüğünü (Trubetskoy, 2012:19) bilmek gerekir. Trubetskoy'un çizdiği çerçeveye göre, bir toplumun başka bir medeniyete katılabilmek için öncelikle o medeniyeti evrensel ve kâmil olarak kabul etmesi gerekmektedir. Bu, katılmak istenen medeniyetin üstünlüğünü ve mükemmelliğini benimseme anlamına gelir. Bununla birlikte, L. Strauss ve O. Spengler gibi Trubetskoy'dan etkilenmiş düşünürler, bu tür bir birebir aktarımın mümkün olmadığını söyleyerek benzer vurgular yapmışlardır. Örneğin, Spengler Batı'nın Çöküşü adlı eserinde, bir medeniyetin diğerine tamamen kopyalanamayacağını ifade etmiştir. Birebir kopyalama ancak hayranlık ilişkisi içinde olabilecek bir durum olduğu için Trubetskoy'a göre bu hayranlık düşüncesi ya da eğiliminin mücadele edilmesi gereken hastalıklı bir düşünce olduğunu (Trubetskoy, 2012:22-23) mealen ifade eder. Böyle bir hayranlık duygusu veya eğiliminin bir toplumun ontolojik varlığı açısından mümkün olamayacağını yani hiçbir toplumun kendi varlığını ortadan kaldıracak bir işe kalkışmayacağını ifade eder. Bunun olabilmemesinin yolu olarak ancak zor kullanma olabileceğini ancak onun bile kesin sonuç üretmeyeceğini düşünmektedir. Bu noktada Trubetskoy, 500 Spartalı filminde de oldukça canlı bir şekilde resmedilen Kral Leonidas'ın kendisinden kat be kat üstün olan ve halkı tarafından adeta bir Tanrı olarak da görülen Pers Kralı ve ordusuna teslim olmayıp "gel de al" diyerek yaptığı çıkışı hatırlatır (Trubetskoy, 2012:23).

Bütün bu olumsuz görünümlere rağmen Trubetskoy, Batı tipi yaşam biçiminin dünya genelinde hızla yayılmasını ele alırken, Batı'nın kendi medeniyetini bir yaşam tarzı olarak nasıl bu kadar kolay ve bazen gönüllü bir şekilde kabul ettirdiğini sorgulamaktadır. Ona göre, Batı medeniyeti, kendine özgü kötücül özelliklerini maskeleyerek için medeniyet kavramını bir araç olarak kullanarak ve bu şekilde kavramları maskeleyerek etkisini yaymaktadır. Benzer bir açıklamayı bizde de Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nın bir bölümünde geçen "*medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar*" benzetmesini de kullanarak şiirsel bir dilde anlattığını hatırlamak gerekir. Kavramlar vasıtasıyla bu maskeleyme işine Trubetskoy örnek olarak, "*kendilerini beşeriyet, kendi kültürlerini evrensel medeniyet, kendi*

şovenliklerini kozmopolitizm olarak adlandırarak” maskeleyenlerdir (Trubetskoy, 2012:24). Bu durum bize aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden yaşanan “Bati'nun sadece tekniği alalım” sorunsalı etrafında yapılan tartışmaları da akla getirmektedir. Bu “evrensellik, medeniyet, ilerleme” gibi kavramlarla diğer toplumlar tabiri caiz ise aldatılmışlardır. Bu kavramların Avrupa merkezci düşüncenin etnosantrik şovenizminin maskelenmiş hali olduğunun görülmesi özellikle de aydınlar tarafından görülmesi gerektiğinin altını önemle çizer. Ve bu noktada çok önemli bir tespitte bulunarak “bir halkın, diğer bir halk tarafından inşa edilmiş olan kültüre tam olarak katılması, bu halkların antropolojik olarak birbiriyle birleşmesi olmaksızın gerçekleşmeyeceği” (Trubetskoy, 2012:25) düşüncesini ortaya atar.

Trubetskoy, ilerleme konusunda da önemli tespitler yapar. Batı'nın bilim, etnoloji, antropoloji ve kültürel çalışmalar aracılığıyla en mükemmel medeniyetin Batı olduğunu kanıtlamaya çalışırken, aslında komik denilebilecek durumlara düştüklerini iddia eder. Ona göre, eğer ilerleme sürekli bir olguysa, o zaman ilerlemenin nereye kadar devam edeceği ve ne zaman sona ereceği bilinemez. Fakat Avrupalıların bu ilerleme çizgisinin tamamlandığını ileri sürerek bir mucizeye imza attıklarını söyler. Avrupa düşüncesinin ve biliminin ve hatta ilerlemenin başını ve sonunu bulduklarını iddia ederek bir mucizeyi gerçekleştirdiklerini (Trubetskoy, 2015:29) alaycı bir üslup ile ortaya koyar. Zira bilimin ve bilimsel düşüncenin kendisi bizatihi “mucize” fikrini dışarıda bırakır. Avrupalı bilim insanlarının böyle düşünmesine sevk eden ana düşünce ise ona göre, daha önce de ifade ettiğimiz egosantrik psikoloji olarak gördüğünü ifade eder.

4.Davutoğlu'nda Ben İdraki ve Medeniyet Kimliği

Davutoğlu'nun Toynbee'den alarak kullandığı “değişmeyen Doğu imajı, ben merkezci yanılısama ve ilerleme paradigması” (Davutoğlu, 2002:39-52). Trubetskoy'un önemli bir tespiti, Batı'nın özellikle 1950'lerden sonra, ancak özellikle de 1990'lardan sonra kendi bilimsel paradigmasını sorgulaması gerektiği halde

bundan kaçınmasına vurgu yapmasıdır. Trubetskoy, 1938 yılında hayatını kaybetmiş olmasına rağmen, geleceği ve geçmişi donduran egosantrik bir psikolojinin etkisi altında kurulan ilerleme şemasının sorunlu olduğunu öngörebilecek kadar ileri görüşlü bir düşünürdü. Batı, kendini ve kendi kültürünü beşeriyetin doruk noktası olarak kabul ederek adeta tabiat üstü bir vahiy almış gibi bir imaj yaratır. Ancak ilerlemenin akışı, belirli bir başlangıcı ve sonu olmadan devam etmelidir. Kendilerini ilerleme zincirinin doruk noktası görerek insanlığın tüm gelişme zincirinin tamamlandığına inanıyorlar (Trubetskoy, 2012:29-30). Ancak, Trubetskoy'a göre Avrupalılar, geliştirdikleri ve adeta kutsal bir gerçek gibi kabul ettikleri ilerleme şemasının bir yanılısama olabileceği ihtimalini hiç düşünmezler. Bu durum, onun görüşüne göre, Avrupalıların sosyal bilimler alanında geliştirdikleri yöntemlerin ve araştırmaların, insanlığın gelişiminin doruk noktası olarak kabul ettikleri Roma-Germen kültürünün üstünlüğünü varsayma üzerine kurulu olduğunu iddia etmektedir. Bu da “optik yanılısama” ya neden olur ve diğer kültürlerle baktıklarında bozulmalar ve çarpıtmalar kaçınılmaz hale gelir. Avrupa merkezci düşünce çerçevesinin üstünlük iddiasının temel dayanak noktası olarak kaba kuvveti görür ki bu da bugün askeri güç olarak değerlendirilebilir. Bu halin ortalama bir Avrupalının psiko-ontik yapısında dahi gömülü olduğunu ileri sürer Trubetskoy. Örneğin Roma askeri geleneğinde de yeri olan ve Keltlerin kültüründe önemli bir paya sahip Latince bir tabir olan “*vae victis*” (altta kalanın canı çıksın, mağluplara vah olsun) (Trubetskoy, 2012:31) buna en güzel örneği teşkil etmektedir. Bir bilinçaltı şema olarak Avrupalının bilinçaltında yer etmiş olan kuvvete dayalı “boyun eğdirme” en remiz ifadelerinden birini de F. Bacon'un “*vincimus naturam parendo*” (boyun eğdirdiğimiz tabiata egemen oluyoruz) (Bacon, 2002:94) sözünde görülebilir. Zira bu söz, Orta Çağdan, Yeni Çağa geçişin yani yeni dönemin şafağında söylenmiş önemli bir söz olarak düşünülmelidir. Bu Avrupa merkezci çerçevenin adeta bir mottosu gibidir. Yine Bacon'ın bir başka eserinde, “*Kurulumuzun gayesi olayların sebepleri ve gizli saikleri hakkında bilgi edinmek, mümkün olan her şeyi yapabilmek için, insanın tabiat üzerine hakimiyetinin sınırlarını genişletmektir*” (Bacon, 1966:47) şeklindeki sözleri de aynı

durumu ifade etmektedir. Dikkat edilecek olursa; Batı, Antik Yunan döneminden beri doğayı kontrol etme arzusunun adeta bir ihtiras haline getirmiştir. Bu durumu Trubetskoy'un perspektifiyle, Avrupalıların psikolojilerine gömülü olduğu şeklinde açıklamak mümkündür. Aynı zamanda, toplumsal psikolojide yaygın bir kavram olan "toplumsal bilinçaltı" kavramıyla da bu durumu açıklamak mümkündür. Bu boyun eğdirme ihtirasını ya da toplumsal bilinçaltını "Antik dönemlerde ve orta çağlarda sihir ve büyü ile; Rönesans'tan itibaren ise bilim ile" (Biraderoğlu, 2013:97) birlikte düşünmek gerekir. Batı dünyasının özellikle modern düşüncenin başlangıcında yer alan düşünürler ve bilim insanlarının hayat hikayeleri oldukça ilginçtir. Bu kişilerin yetiştiği kültürel ortamdan, aile yapılarına kadar birçok etken, toplumsal bilinçaltılarında yatan temel arzuları ve istekleri etkilemektedir. Trubetskoy ve Davutoğlu gibi düşünürler, bu psiko-ontik yapıyı fark etmişler ve "Ben İdraki" kavramına odaklanmışlardır. Toplumların temel ayırım noktasının ben idrakleri ve bu idraklerin toplumsal, ekonomik, siyasi yapıdaki yansımaları olduğunu görmüşler ve bu konuya odaklanmışlardır. Bu psiko-ontik şema/çerçevenin adeta bir bilinçaltı gibi değişik zaman dilimlerinde farklı kavramlarla dahi olsa süreklilik olarak kendini hissettirdiğini düşünmektedirler.

Trubetskoy, benlik kavramını; atomun maddenin en küçük birimi, hücrenin ise canlılığın en temel birimi olduğu gibi ele alır. Ona göre, bir toplumun veya medeniyetin hayatini sağlayan temel unsurlardan biri de benliktir. Bu yaklaşım, İbn-i Haldun'un "asabiye" kavramına benzerlik gösterir. Zira İbn-i Haldun'da asabiye kavramını bu tanıma çok yakın bir biçimde toplumlara hayatini veren ana unsur olarak kullanır. Benliği, "bölünemez ve tekrar edilemez" (Trubetskoy, 2020:12) bir yapı olarak gören Trubetskoy, benlik kavramını, insanın duyu organlarıyla algılayabileceği bir olgu olmayan, bölünemez ve tekrar edilemez bir unsur olarak tanımlar. Bu tanıma göre, benlik felsefi ve toplumsal açıdan incelenmesi gereken bir olgudur. Trubetskoy, benliği yalnızca bireysel anlamıyla değil, aynı zamanda bireylerin toplamından oluşan bir medeniyet benliği olarak da değerlendirmenin mümkün olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, Batı

düşüncesinin özellikle bu yönü göz ardı ettiğini veya çarpıtarak ele aldığını belirtir. Davutoğlu ve Trubetskoy, benlik kavramını medeniyetlerin ayırıcı özelliği olarak vurgulayan düşünürlerdir. Trubetskoy'un benlik kavramına yaklaşımı, salt bir psikolojik bir alan olarak görülmesi bile, psikolojik unsurlara yakın tanımlamalarıyla dikkat çeker. Bu noktada, Trubetskoy, Batı dünyasının eksik bir noktası olarak gördüğü benlik kavramını, münhasıran belirli bir alanda incelenmesi gereken bir konu olarak değerlendirir. Çünkü her toplumun ve medeniyetin deneyimsel alanda yansıyan bir benliği ya da benlikleri bulunmaktadır. Bu nedenle, benlik kavramının medeniyetler arasındaki farklılıkların anlaşılması için özel bir alanda incelenmesi gerektiği düşünülür. İşte bunun nedenle de burada multi disiplinler bir çalışma yürütülmesi gerektiğini ifade ederek bunun koordinesinin de personoloji (Trubetskoy, 2020:13) disiplini tarafından yapılması gerektiğini düşünür. Avrupa merkezci düşünce çerçevesinden kurtulabilmek için bunun bir ön şart olduğunu düşünür. Trubetskoy'un ileri sürdüğü düşünceye göre, toplumların ve medeniyetlerin benlikleri çok çeşitli yönleriyle var olur ve bu yönler zaman zaman belirli yönelimlere bağlı olarak toplumsal bir varoluş sergiler. Benlik, Trubetskoy'a göre, bireylerin mekân ve zaman içinde girdikleri ilişkilerin toplamıyla şekillenen bir kavramdır. Bu bağlamda, Trubetskoy'un döneminde Avrupa eleştirisi yapıldığı ve bu eleştirilerin Husserl'in "Avrupa Bilimlerinin Krizi" eserinde ve fenomenoloji alanındaki "Yönelimsellik" kavramıyla benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Yönelimsellik, temel anlamıyla bir şeyin kendi öz bilincine doğru akılcı bir hareket olarak gerçekleşen bir süreçtir. Akli hareket diyebileceğimiz bu hareket, kendini belli bir zamana ve mekâna bağlı olarak gösterir ve bu gösterme biçimi de benliğin dış kabuğu diyebileceğimiz kısımları olarak değerlendirilebilir. Bu manada sosyal bilimler de bu kabuk kısımları inceleme alanı yapan yönü olsa dahi asıl olarak benliğin arka planında yatan ve bir tür ben idraki diyede isimlendirilebilecek olan idrak türünü dikkate almadıkları müddetçe yanlış çıkarımlar yapacaklardır. Burada Trubetskoy hem batı bilimsel yönteminin hem de diğer medeniyet havzalarında meydana gelen inceleme türlerinin düştüğü bir ikilem olan benlik ve fiziki mekân ilişkisinde hangisinin

öncelikli olduğu ya da hangisinin hangisini belirlediği sorununu beyhude bir sorunsal olarak görür ve asıl olanın “*bu ikisi arasında ilişki ve bağıntıyı ortaya koymak*” (Trubetskoy, 2020:13) olduğunu söyler. Bu bağıntı – ilişki ortaya koyulabilirse işte o zaman benlik ile onun tezahür ettiği Husserl’in tabiriyle *hayat dünyası* arasındaki ilişkide ortaya konulmuş olur.

Bu araştırma bağlamında vurgulamak gerekir ki, benlik kavramının hem statik hem de dinamik yönlerinin ayrıştırılması önemlidir. Bu ayrım, benliğin zaman ve mekânda nasıl tezahür ettiğini ve toplumun bir parçası olarak kendini nasıl ortaya koyduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Özellikle, benliğin ortaya çıktığı anda bireyselleşmenin gerçekleştiği ve bireyselleşmenin toplumun ve medeniyetin çeşitli özelliklerinin belirli yönlerini yansıttığı bilinci önem taşımaktadır. Trubetskoy'un açıklamalarında, Avrupa toplumlarının, farklı etnik unsurlar içermelerine rağmen Asya ve diğer çok etnikli ve çok benlikli toplumları tam olarak anlama konusunda sınırlı kaldığına dikkat çekilebilir. Her toplumun ve medeniyetin kendi özgün özelliklerinin olduğu, belirli zaman dilimlerinde ve mekânlarda bazı özelliklerin daha baskın olduğu, diğerlerinin ise daha geri planda kaldığı bilgisi önemlidir. Örneğin, Osmanlı'nın çok benlikli yapısından, zamanla belirli bir etnik temelli ulus devlete dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Trubetskoy, çok benlikli toplumlar içinde belirli bir benlik türünün zaman içinde ayrışarak bireyselleşmesi kavramını vurgular. Örneğin, Osmanlı'nın içindeki çok etnikli yapının içinden Türkçülük gibi kurtuluş teolojileri, kendini bireyselleştirmiş örnekler olarak ele alınabilir. Nasıl ki bir bireyin kimliğini oluşturması için belli durumların hasıl olması gerekir aynı şekilde de toplumların çoklu benlik yapılarında bir benlik türünün kendini bireyselleştirmesi belli koşullara bağlıdır. Ancak bu diğer veçhelerin ortadan kalktığı anlamına gelmiyor sadece kendine bir hayat dünyası kuramadığı için geri planda kalıyor. Psikoloji tabiriyle söyleyecek olursak baskın karakter ulus etrafında kenetlenmek olan Türkçülük olurken, çekinik karakterler ise hayat alanı içinde olan ancak şimdi bu hayatietini zaman ve mekân ilişkisi içinde ifade edemeyen Osmanlıcılık ve Ümmetçilik olarak düşünebiliriz. Trubetskoy'un, çok benlikli yapıları bu şekilde ele alması ve

Avrasyacılığı geliştirme çabaları, Avrupa merkezli düşünce yapısına alternatif bir kavram sunma çabalarının bir ürünüdür. Avrasyacılık, onunla önemli bir alan bulmuş bir düşünce sistemidir. Trubetskoy, Avrasyacılığı bir dünya görüşü olarak değerlendirir. Bu dünya görüşü, sadece bir felsefi-düşünsel sistem olmakla kalmaz, aynı zamanda ampirik deneyimlere dayanan pratik eylemler dizisini de içeren bir sistemdir. Dahası aynı zamanda manevi yönü de bulunan bir dünya görüşüdür (Trubetskoy, 2020:15-16). Trubetskoy'un çalışmaları, Rus ben idrakine ait olan ve Türk etkisini içeren Turani unsurları görmezden gelmemenin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Trubetskoy'un Rus Ben İdraki çalışması, Avrupa merkezli düşünce yapısına bir itiraz niteliği taşıyan medeniyetçi söylemin eşdeğeridir. Davutoğlu ve Trubetskoy, yükselen medeniyetçi söylemin farklı coğrafyalarda yükselen sesleri olarak görülebilir. Ben idraki kavramına yaptıkları atıflarla da medeniyetlerin karakterini belirleyen ana unsurun bu olduğunu ifade etmeleri noktasında ortak bir noktaya işaret etmektedirler. Eğer bir medeniyet değişim ve dönüşüm geçirecekse bu ben idrakinde meydana getirilecek nüfuz ile alakalıdır. Nitekim Davutoğlu,

“Görüldüğü üzere bu değişiklikler, formel ve kurumsal anlamda bir değişime sebebiyet verselerdi yeni bir ben idraki oluşturamadığı buraya nüfuz edemediği takdirle dirençle karşılaşacaktır” (Davutoğlu, 2018:33).

Ben idraki kavramı ile Davutoğlu oldukça içsel bir inşa sürecine işaret etmektedir. Yani bireye bir dayatma neticesinde ortaya çıkan bir konu olarak değil tamamen kişinin ben farkındalığına dayalı ontolojik bilinci ile alakalıdır. Bu anlamda Davutoğlu, kimlik ile ben idraki arasında ayrım göz etmektedir.

“Kimlik ile ben idraki arasında açık bir fark sürece medeniyetlerin dış dünyaya yansıyan psikolojik ve sosyolojik arka planını görmezlikten gelmek demektir. Bu iki kavram iki farklı bilinç düzeyini gösterir. Kimlik, sosyal tanınma düzeyinde gerçekleşen ilişki bağımlı bir bilinç olarak iki tarafı gerektirirken; ben idraki bir karşı tarafa ya da sosyal tanınmaya ihtiyaç duymayan bir

bireysel şuur halidir" (Davutoğlu, 2018:32).

Davutoğlu'nun yaptığı ayırım oldukça önemlidir, çünkü insanlar, devletler ve medeniyetler belli bir değişim veya dönüşüm sürecine girdiklerinde, bunu içsel bir motivasyonla mı yoksa dışsal fiziksel baskılar sonucunda mı gerçekleştiriyorlar? Bu ayırım hem bireylerin hem de medeniyetlerin karakteri üzerinde etkili olmaktadır. İçsel bir motivasyonla gerçekleştiriliyorsa, bilinçli bir durumdan bahsetmek mümkündür. Trubetskoy'un ifadesiyle, bireyselleşme fırsatını yakalayan bir bireyin, hayat dünyası içinde kendisini sağlıklı bir şekilde ifade etme yeteneği de artar. Aksi takdirde, hastalıklı ve sürekli anormal durumlarla karşılaşan bir hastanın durumuna benzer bir durum ortaya çıkar. İşte bir toplumun ve onun örgütlenmiş hali olan devletin medeniyet seviyesine ulaşabilmesi için Davutoğlu, "*Kendi ben idrakiyle hayat dünyası arasında ilişki kurabilmiş devletler medeniyet olabilmeye potansiyeline ulaşmış olmaktadır*" (Davutoğlu, 2018:35). Ayrıca, bu yeteneğe sahip olan toplumlar hem kendi vatandaşlarıyla hem de diğer toplumlarla sağlıklı ilişkiler geliştirebilirler. Kriz ve zorlu durumlarla karşılaştıklarında, sağlıklı kriz yönetimi ve çözüm stratejileri oluşturma kapasiteleri de bulunmaktadır. Davutoğlu, İslam ve Batı ben idrakleri arasında yaptığı ayırımda, her ikisi için de "güçlü" ifadesini/sıfatını kullanırken, İslam için ek olarak "esnek" sıfatını da uygun görmekte, Batı için ise "sert" sıfatını kullanmaktadır. Bunun sebebi, bir medeniyetin sert olması durumunda dış etkilerin zorlu bir şekilde nüfuz edebileceği, aynı zamanda kendisinin de dışlayıcı bir karaktere sahip olduğu; esnek olması durumunda ise nüfuz edilebilir olduğu, ancak aynı zamanda içselleştirme kapasitesine sahip olduğudur. Örneğin, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD Başkanı Bush'un "ya bizdensiniz ya onlardan" ifadesi, bu dışlayıcı karakterin son yıllarda oldukça

saldırgan bir şekilde ortaya çıktığının bir örneğidir. Oldukça fazla denilebilecek düzeyde üzerinde durulan Huntington' un Batı ve diğerleri çalışması da bunun akademik boyutunu temsil etmektedir. Tam tersi bir örnek olarak İslam medeniyetinin özellikle İslam'ın ilk yıllarına bakıldığı zaman görülebileceği üzere hızlı yayılış göstermesini Davutoğlu bu esnek ama güçlü ben idraki ile açıklamaktadır. Hz. Ömer'in özellikle fethedilen topraklarda kurumsal yapıları yıkmadan sisteme entegre etme yeteneği, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren İranlı bürokratların devlet içinde üst düzey görevler almasına örnek teşkil etmektedir. Hz. Ömer, İran'ın devlet deneyiminden ve İranlı bürokratların tecrübelerinden faydalanma yoluna gitmesinin yanı sıra, İran halkının ben idrakinde de dönüşüm sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu sayede, İslam gibi tek tanrılı bir din, ateşe tapma gibi İslam dini açısından oldukça radikal bir noktada bulunan bir medeniyetin insanları tarafından benimsenebilmiştir. Davutoğlu'na göre, bu tür bir dönüşüm ancak ben idraki değişimiyle gerçekleştirilebilir. Ben idrakinde değişim sağlanmayan herhangi bir değişimin bilinç haline gelme veya sağlıklı bir varoluş şansına sahip olma ihtimali yoktur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Trubetskoy ile aynı dönemde yaşamış ve Batı'nın çöküş döneminde olduğunu ifade eden Spengler, medeniyetlerin birbirine aktarılamaz özelliklere sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu düşünce, medeniyetlerin ben idrakinin atom veya hücre gibi temel yapı taşları olduğunu ve bunun bölünemez ve tekrar edilemez olduğunu savunmaktadır. Ancak, kanaatimize göre, medeniyetlerin karakterinde veya toplumsal bilinçaltında sürekli olarak devam eden unsurlar olsa bile, bu unsurların tekrar edilemez olduğu düşüncesi doğruluk payı taşımamaktadır. Zira koşullar ve zaman değiştikçe, belirli durumların tekrarlanabilir olması, bilimsel düşüncenin imkanını da bize sunmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, B. (2020). *Hayali Cemaatler*, çev. Ahmet Cemal, Metis Yayınları, İstanbul
- Bacon, F. (2002). *Novum Organum*, çev. Sema O. Akkaş, Doruk Yayınları, Ankara.
- Bacon, F. (1996). *Yeni Atlantis*, çev. Hamit Dereli, MEB Yayınları, İstanbul.
- Biraderoğlu, A. (2013). *Tarih ve Değişim*, Kayseri Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Kayseri.
- Davutoğlu, A. (2002). Batı'daki İslam Çalışmaları Üzerine, *Marife Dergisi*, 2(3), 39-52.
- Davutoğlu, A. (2018). *Medeniyetlerin Ben İdraki*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dugin, D. (2017). *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Geertz, C. (2020). *Kültürlerin Yorumu*, çev. Alev Özkazanç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hall, S. (2014). *Kültürel Kimlik ve Sürgün*, çev. Ayşe Düzkan, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Huntington, S. (2003). *Medeniyetler Çatışması*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğan Kitap, İstanbul.
- İmanov, V. (2007). *Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karahan, A. (2022). *Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi Açısından Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi ve Ben İdraki*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Said, E. (1994). *Oryantalizm*, çev. Ahmet Cemal, İletişim Yayınları, İstanbul
- Trubetskoy, N. (2012). *Avrupa ve Beşeriyet*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul.
- Trubetskoy, N. (2020). *Rus Ben İdraki*, çev. Vügar İmanbeyli, Küre Yayınları, İstanbul.
- Yücedağ, A. (2019). *Klasik Avrasyacılık ile Neo Avrasyacılığın Rusya Politikasına Evrilmesi*, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi (SDAM) Yayınları, İstanbul.